De Hollandse Cirkel

Stichting
De Hollandse
Cirkel
voor de Geschiedenis der Geodesie

Jaargang 23 nr 4
November 2021

Colofon

Het Tijdschrift De Hollandse Cirkel is een periodiek van de gelijknamige stichting. De stichting werd opgericht op 16 juni 1998 en heeft als doel de bevordering van de belangstelling voor het verleden van de geodesie. De volgende instellingen zijn deelnemer van de Stichting De Hollandse Cirkel:

- Dienst der Hydrografie van de Koninklijke Marine
- Kadaster
- TU Delft, Faculteit Civiele Techniek en Geowetenschappen (CiTG)
- Shell Global Solutions International BV

Redactie-adres per 1-1-2022
Oude Haarlemmerweg 46c
1901 NC Castricum
telefoon: 0251-671515
e-mail: redactie@hollandsecirkel.nl

Redactie Tijdschrift De Hollandse Cirkel
A.M. den Boer (hoofdredacteur - tot 1-1-2022)
dr. N. de Hilster (vice-hoofdredacteur)
Z. Klaasse
J. Stehouwer

Fotobewerking voor tijdschrift
S.N. den Boer-Snoei

Grafische vormgeving
R.W. Bouwman

Bestuur Stichting De Hollandse Cirkel
prof.dr.ir. L. Aardoom (ere-voorzitter)
dr.ir. H. Quee (ere-voorzitter)
dr.ir. R. Nicolai (voorzitter)
mr.ir. J.C. Anneveld (secretaris)
ir. R. van Noord (penningmeester)
ir. S. Dijkstra
K. van der Hoek
ir. J.G.A. Jansen
ir. T. Ligteringen
ir. R.C.J. Witmer

Raad van Advies Stichting De Hollandse Cirkel
prof.dr. P.J.E.M. van Dam
dr. A. Streefland
drs. B. Toussaint

Bureau Stichting De Hollandse Cirkel
ir. T. Schut (coördinator)
Postbus 9046
7300 GH Apeldoorn
e-mail: ted.schut@hollandsecirkel.nl

Website Stichting De Hollandse Cirkel
www.hollandsecirkel.nl (met ook de privacyverklaring in het kader van de AVG)
e-mail: hans.van.eekelen@hollandsecirkel.nl

Abonnementen
Het tijdschrift verschijnt viermaal per jaar en wordt gratis verspreid onder de donateurs van de Stichting De Hollandse Cirkel (minimum donatie € 35,– per jaar voor personen, € 15,– per jaar voor studenten en € 140,– per jaar voor bedrijven en instellingen).
Tijdschriftabonnementen voor bibliotheken € 20,– per jaar. Losse nummers € 9,–.
Bankrekeningnummer: NL40ABNA0517015757
ISSN-nummer 1566-3442
Online versie ISSN 2590-1656
De stichting is een ANBI,
zie www.belastingdienst/anbi

© 2021. Het overnemen, evenals het vermenigvuldigen uit dit tijdschrift, is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van redactie en auteur.

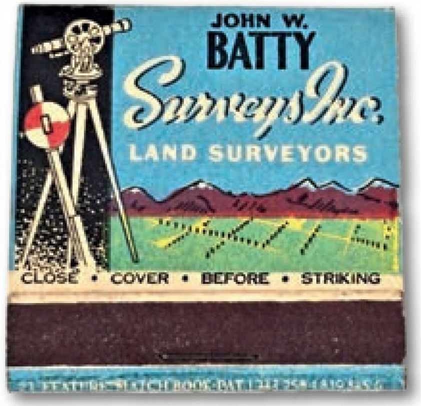

Luciferdoosje (zie p. 115)

Van de redactie

Al leert de *Bibliografie Bedrijfsgeschiedenis* (1993 met supplement uit 1999) het voor landmeetkundige niet-overheidsdiensten anders: hierbij treft u ook weer een wat divers [slot] nummer mijnerzijds aan. Ik ben blij met hydrograaf Nicolàs de Hilster als opvolger. Mijn vertrouwen in hem was al groot toen ik hem voor nummer 2015-1 als *'redacteur met verzamelingen'* interviewde! Het was in een nummer met voorop ook zijn zonnewijzer met zijn eigen opschrift: 'Horas non numero nisi serenas.' (Ietwat vrij vertaald: 'De tijden tel ik niet, behalve de goede.')
De eerste kopijdatum voor hem is 1 februari 2022.

Het aanbod voor dit mijn laatste nummer was toch ook weer wat divers. Uit het GIN-jaarverslag 2020 citeerden we een vorige keer onder het Historisch Nieuws al over de redenen voor hun frequentievermindering.

In april 2005 schreef Henk Zorn zijn laatste column, namelijk over Willem Bartjens. Hij deed zijn column al vanaf de start van het tijdschrift. In juli 2005 schreef ik als hoofdredacteur mijn eerste column pas, namelijk over 'WOII en oud papier'. Graag ga ik door met mijn column en Nicolàs waardeert dat bij voorbaat.

Nicolàs de Hilster en Adri den Boer, overdracht hoofdredacteurschap (foto Mieke den Boer)

Inhoud

Reconstructie kadastrale kaart van 1832 van Zouteveen 98
Ed Visser

Op bezoek in de toren in Delft 104
Prof.dr. Petra J.E.M. van Dam

Historisch nieuws 109

Varia: landmeters op reclames 114

Varia: Caerte der heerlijckheijt van Sheeraertsberge […] (1683) 116

Varia rijksmuseumobjecten (16) 117

Column: grenzeloze verandering? 120
(Adri den Boer)

Woman surveyor Siotasia Malolo: "If men can do it, women can do it too."
https://matangitonga.to/2018/03/21/siotasia

Reconstructie kadastrale kaart van 1832 van Zouteveen

Ed Visser

Inleiding

De Fryske Akademy lanceerde in 2005 de HisGIS-website met de gedigitaliseerde kadastrale registratie van 1832.[1] Na Friesland is HisGIS gaandeweg uitgebreid met andere provincies. In 2020 is het project “Kustzone van Zuid-Holland” opgeleverd. Opdrachtgever was de provincie Zuid-Holland. Het resultaat van het omvangrijke teken- en invoerwerk door het HisGIS-team, archiefdiensten en vrijwilligers voor de hele kustzone is te raadplegen via *https://hisgis.nl/kaartviewer/zuid-holland/*.
Als vrijwilliger heb ik in 2019 meegewerkt aan dit project en heb ik de Originele Aanwijzende Tabel (OAT) van het Kadaster 1832 van de voormalige gemeente Kethel in het HisGIS-systeem ingevoerd.
Helaas kon deze informatie niet in de website zichtbaar worden gemaakt, omdat het originele minuutplan, de getekende kadastrale kaart, enkele decennia geleden kwijt was geraakt.
Als gepensioneerde GIS-adviseur heb ik de taak op mij genomen om deze kaart digitaal te reconstrueren. In dit artikel beschrijf ik hoe ik te werk ben gegaan.

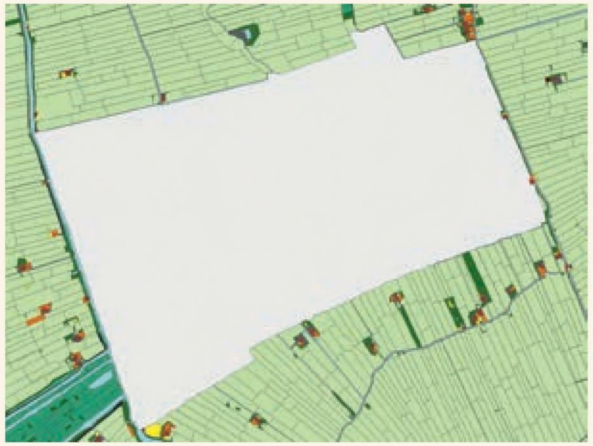

Bij de oplevering was de gemeente Zouteveen een witte vlek.

Verzamelen puzzelstukken

Als eerste begon ik oude kaarten en kaartfragmenten als puzzelstukken te verzamelen. De kaart van Nicolaas Kruikius van het Hoogheemraadschap Delfland gaf mij een goed beeld van de verkaveling, de locaties van de boerderijen en enkele boerderijnamen in 1712.

Uitsnede van de kaart van Kruikius 1712…

…en van de TMK 1850

1 https://hisgis.nl/over-ons/

De Topografische Militaire Kaart (TMK) van 1850[2] gaf mij een goed beeld van kort na de oplevering van het kadaster in 1832.

Via de Historische Vereniging Oud-Schipluiden heb ik van Frits van Ooststroom en Jacques Moerman enkele foto’s gekregen van details van de kadastrale kaart. Nadat zij deze foto’s hadden gemaakt, moet de kaart zoekgeraakt zijn. Op deze foto’s waren de perceelnummers echter niet of nauwelijks te lezen.

Met behulp van de kadasterarchiefviewer heb ik gezocht naar veldwerk- en hulpkaarten van Zouteveen. Dat leverde een kaart op van 2006 over de inpassing van rijksweg A4. Daarop staan met name nieuwe perceelgrenzen en perceelnummers van na 1832, maar ook een aantal oude - en dus bruikbare - grenzen en nummers. De perceelnummers tot 675 zijn van 1832, de hogere nummers zijn van later datum.

Daarnaast vond ik van een aantal boerderijerven de veldwerk- of hulpkaarten die na 1832 gemaakt waren bij veranderingen aan de gebouwen. Daar stonden vaak de oude perceelnummers op.

Detailfoto minuutplan 1832 omgeving van de Kapel

Omgeving van het Zouteveense Meer

2 https://www.wur.nl/nl/show/Militaire-Kaarten-van-1850.htm

Met behulp van de verschillende puzzelstukken kon ik van de 680 percelen binnen de gemeente Zouteveen bijna de helft lokaliseren, ofwel ongeveer 60% van de totale oppervlakte.
Met de informatie uit de OAT kon ik een overzicht maken van de boerderijen en molens in 1832 met hun perceelnummers.

Met de puzzelstukken en de informatie uit de OAT was het mogelijk om een overzichtskaart te maken met de locaties van de gebouwen. De locaties met een kruis zijn de molens. Met de hoofdletters zijn verdwenen boerderijlocaties aangeduid die op de kaart van Kruikius in 1712 nog zichtbaar waren. Op de kadastrale kaart waren restanten in de vorm van kleine percelen en hakhoutbosjes nog aanwezig.

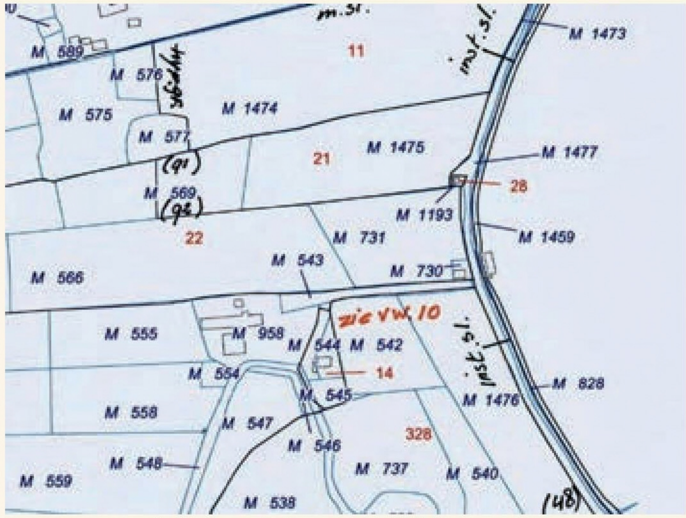

Fragment van de kadastrale kaart van 2006

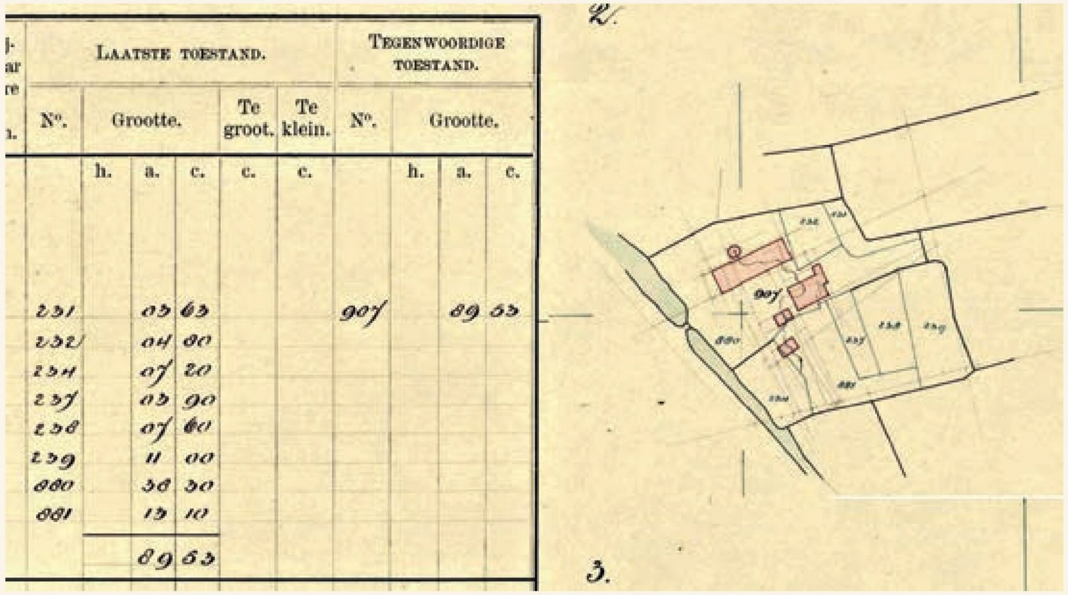

Voorbeeld van een hulpkaart met oude en nieuwe perceelnummers

Tekenwerk

Na het verzamelen van de puzzelstukken heb ik voor het tekenwerk contact opgenomen met het HisGIS-team. Thomas Vermaut gaf mij twee instrumenten die mij in staat stelden om thuis de perceelgrenzen te tekenen en het perceelnummer in te voeren, zodat de relatie met de OAT-gegevens kon worden gelegd. Tevens gaf hij mij uitgebreide toelichtingen voor het gebruik ervan. Het eerste instrument was de Java Open Street Map Editor (JOSM). Dat is een programma om OSM-gegevens mee te

perceel	grondgebruik	voornaam	voorvoeg:	achternaam	beroep	woonplaats
14	huis, schuur en erf	Kasper		Spaman	bouwman	Zouteveen
80	huis en erf	Maria		Boete	bouwvrouw	Zouteveen
111	huis, schuur en erf	Tobias	van	Westrheenen	grutter	's-Gravenhage
148	huis, schuur en erf	Arie Pieterzn	van der	Ende	bouwman	Maasland
190	huis, schuur en erf	Pieter	van	Velzen	bouwman	Zouteveen
225	huis, schuur en erf	Dirk	van der	Hout	bouwman	Zouteveen
233	huis, schuur en erf	Cornelis		Post	bouwman	Zouteveen
263	huis, schuur en erf	Jan	van den	Bosch	bouwman	Zouteveen
324	huis, schuur en erf	Harmen		Wubben	bouwman	Zouteveen
365	huis, schuur en erf	Frans		Olsthoorn	bouwman	Zouteveen
394	huis, schuur en erf	Maarten		Stolk	bouwman	Zouteveen
405	huis, schuur en erf	Wijnand	van den	Paauwert	rentenier	Schiedam
411	huis en erf	Anthonie	van	Haren	dagloner	Zouteveen
429	huis, schuur en erf	Jacob		Verboon	landbouwer	Zouteveen
509	huis, schuur en erf	Arie		Roodenrijs	rentenier	Schipluijden
526	huis, schuur en erf	Pieter	van der	Linden	bouwman	Kralingen
551	huis, schuur en erf	Jan		Klapwijk	bouwman	Vlaardingerambacht
586	huis, schuur en erf	Katharina	van den	Bosch		Maasland
615	huis, schuur en erf	Johannes		Beltink	chirurgijn	Vlaardingen
623	huis, schuur en erf	Hendrik		Aalers	bouwman	Zouteveen
633	molen en erf	Zouteveen		De Polder Zouteveen		
645	molen, schuur en erf	Zouteveen		De Polder Zouteveen		
650	erf en [RVO] huis	Delft		de Stad Delft		
654	erf en [RVO] huis	Delft		de Stad Delft		
656	huis en erf	Zouteveen		De Polder Zouteveen		
657	molen en erf	Zouteveen		De Polder Zouteveen		
661	huis en erf	Jacobus		Roodenrijs	bouwman	Zouteveen
665	huis, schuur en erf	Arie		Kester	bouwman	Zouteveen
668	huis en erf	Johan Christoffel		Muller	dagloner	Zouteveen
670	huis en erf	Zouteveen		De Polder Zouteveen		
671	molen en erf	Zouteveen		De Polder Zouteveen		
674	huis en erf	Jacobus		Roodenrijs	bouwman	Zouteveen

Overzicht perceelnummers en gebouwen

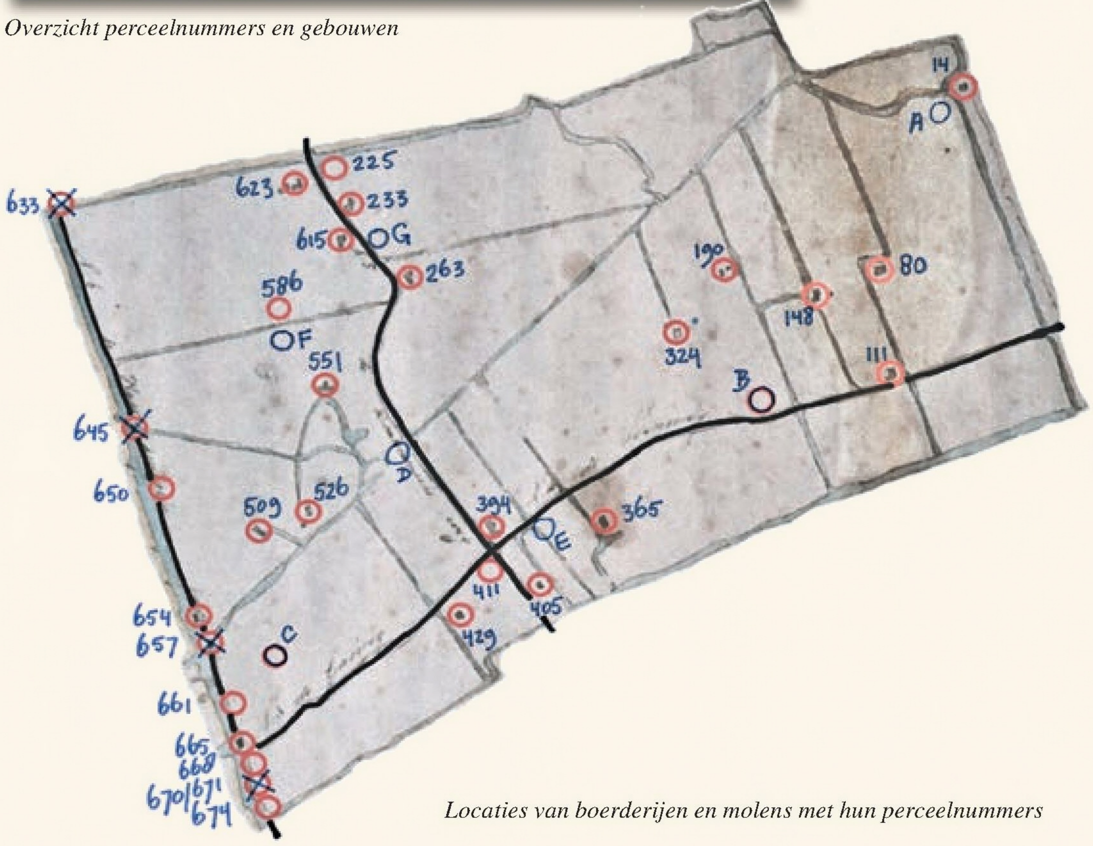

Locaties van boerderijen en molens met hun perceelnummers

Werkplekopstelling

bewerken en het maakt verbinding met de HisGIS-server. In JOSM kon ik het gebied rondom Zouteveen laden met dezelfde percelen van de omliggende gemeenten als in de website worden getoond. Daarbinnen was Zouteveen een zwart vlak, dat ingevuld kon worden.

Voor dat werk was achtergrond-kaartmateriaal beschikbaar. Ik heb met name gebruikgemaakt van de Bonnekaart van 1900[3], die handiger bleek dan de TMK 1850. Na het tekenen van een perceel kon ik met de "HouseNumberTaggingTool" het perceelnummer invoeren.

Het tweede instrument was een "koppelwebsite", die Thomas had ingericht om per getekend perceel het verschil in oppervlakte van het getekende perceel ten opzichte van de genoteerde oppervlakte in de OAT met kleuren aan te geven: geel bij een verschil van 0% tot 5% (plus en min), oranje van 5% tot 10%, blauw van 10% tot 25% en rood bij meer dan 25%. Het bleek helaas in de praktijk onmogelijk om op basis van de Bonnekaart het verschil in perceeloppervlakten onder de 10% te brengen. In elk geval klopt de ligging van de percelen wel voor 100% als er puzzelstukken waren, waarop ik mij kon baseren. Voor de overige gedeelten heb ik een zo goed mogelijke gissing gemaakt van de perceelnummers.

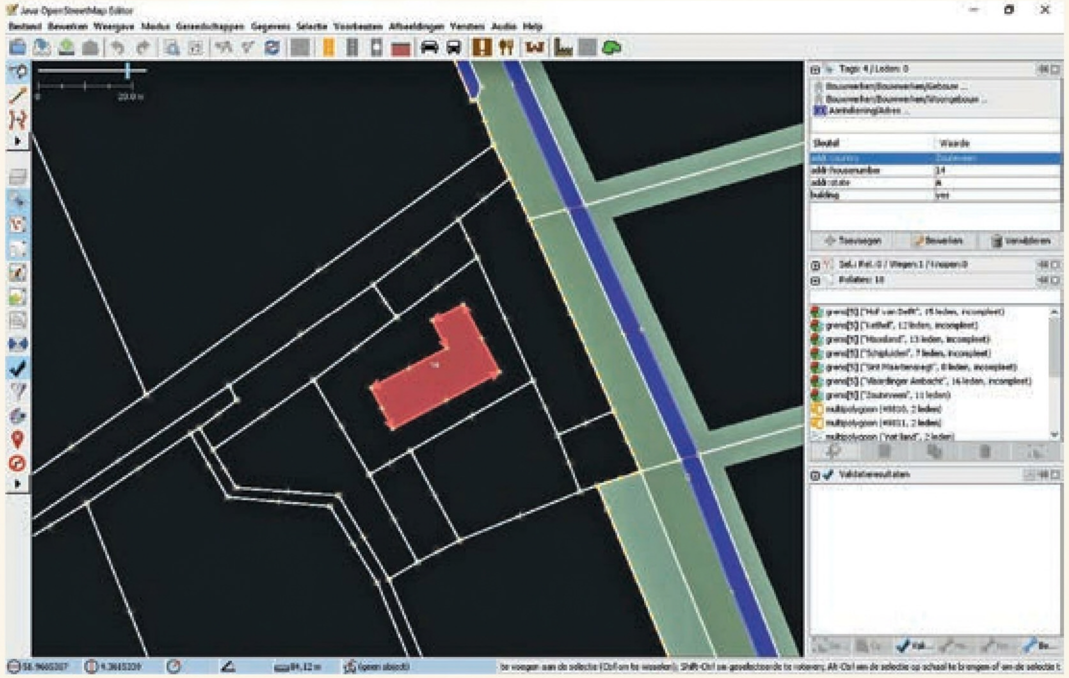

Getekende percelen, voorzien van perceelnummers

3 https://nl.wikipedia.org/wiki/Bonnekaart

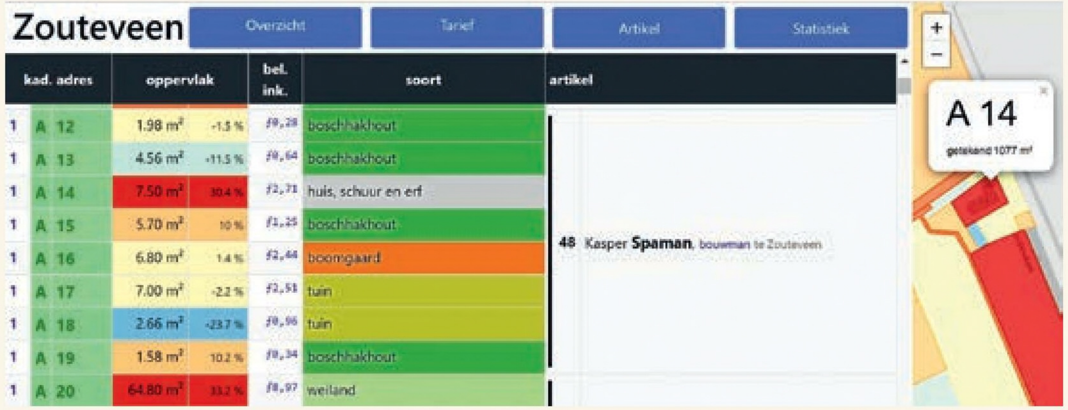

Koppelwebsite voor de controle

Elke keer als ik enkele percelen had getekend, kon ik deze uploaden naar de server. Daarna werd het resultaat na verversing direct zichtbaar in de koppelwebsite. Dit maakte het makkelijker om percelen aan te passen om het verschil te verkleinen.

Op dit moment is het gehele minuutplan gereconstrueerd. Thomas Vermaut gaat via de sleutel van het perceelnummer de OAT-gegevens aan de percelen koppelen in de HisGIS-database. Daarna kan het resultaat in de openbare HisGIS-kaartviewer worden getoond en verdwijnt de witte vlek.

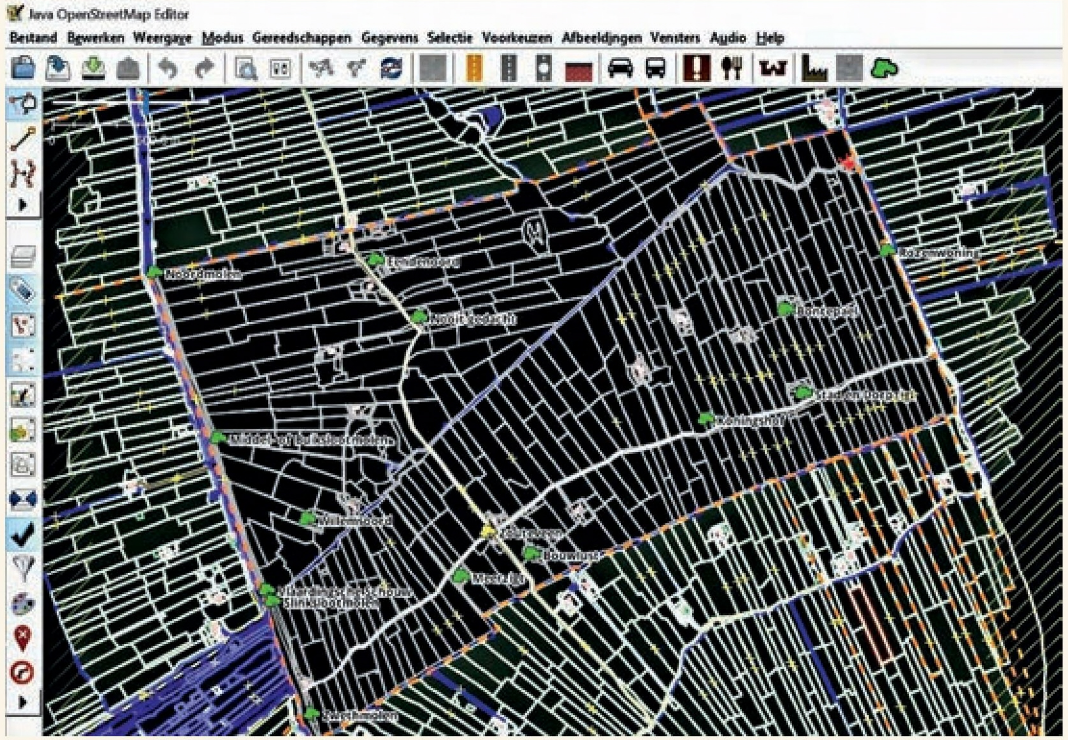

Eindresultaat in JOSM

Op bezoek in de toren in Delft

Open Monumentendag
11 september 2021

Prof.dr. Petra van Dam

De toren van Kanaalweg 4
(voormalige huisvesting van de Afdeling der Geodesie, Landmeten en Waterpassen van de TU Delft)

De Hollandse Cirkel huist in een bijzonder clubgebouw, de toren van een prachtig, monumentaal gebouw aan de Schie in Delft (Kanaalweg 4). Het werd tussen 1892 en 1894 gebouwd voor de Afdeling der Geodesie, Landmeten en Waterpassen van de Technische Universiteit Delft (TUD), die toen nog Polytechnische School heette. Op zaterdag 11 september waren de toren en een deel van het gebouw opengesteld ter gelegenheid van Open Monumentendag. Dat was voor mij een mooie aanleiding voor een bezoek. Het gebouw en de toren figureren af en toe in dit tijdschrift, en 'grand old men' van de geodesie hebben hier niet alleen onderwezen, maar ook gewoond, wat ook belangrijk is voor de betekenis van het gebouw.

De ontvangst door medewerk(st)ers van de firma Advier was allerhartelijkst, op een terrasje met koffievoorziening aan de tuinzijde. Hier hing al meteen een banner met interessante informatie over het gebouw. De architect, Jacobus van Lokhorst, was de rijksbouwkundige voor onderwijsgebouwen. De auteur van de banner vond de neo-renaissancistische bouwstijl mooi en evenwichtig gedecoreerd. Wat mij opviel waren de lichte horizontale banden in het metselwerk. Ik vond dat wel grappig, omdat ze refereren aan Italiaanse gebouwen uit de Renaissance, waar dat vaak uitgevoerd is in donkergroen en wit marmer. Het opvallendste kenmerk van het gebouw is de toren die in het midden van het gebouw geplaatst is en gekroond wordt door een observatorium dat gefundeerd is op vier zeer zware pijlers. Dit observatorium moest namelijk trillingsvrij zijn om optimale metingen te krijgen. Zolang er nog zeilschepen door het kanaal voeren, lukte dat wel, maar zodra de stoomschepen kwamen, rinkelden de kopjes in de kasten, zo vertelden enige gidsen met lichte ironie.

De rondleiding begon in de voormalige hoogleraarswoning. Van deze woning zijn vooral de plafonds met aparte sculpturen, de tegelvloeren en delen van het mooie wandkeramiek bewaard. De gids legde de nadruk op de bekende bewoner Schermerhorn, die in 1926 tot hoogleraar benoemd werd. Maar de woning was oorspronkelijk gebouwd voor één van zijn voorgangers, de hoogleraar Schols, die in 1878 benoemd werd en die hard gewerkt heeft voor de totstandkoming van het gebouw. Schermerhorn heeft grote betekenis gehad voor de ontwikkeling van de geodesie, zowel binnen als buiten de universiteit, en zijn specialisatie was de fotogrammetrie, landmeten met luchtfoto's. Hij heeft de Meetkundige Dienst van Rijkswaterstaat (1931) en het International Centre for Aerial Study (1951) opgericht, die beide hier gehuisvest werden. Voor de laatste werd zelfs een grote uitbouw aan de achterkant gemaakt, want het hoofdgebouw zat al vol met onder meer de Rijkscommissie voor Graadmeting en Waterpassing, de Meetkundige Dienst, het Laboratorium voor Geodesie, de Bijhoudingsdienst voor de Driehoeksmeting, en natuurlijk de opleiding voor Civiel Landmeter.[1] De gids herinnerde er graag aan dat Schermerhorn na de Tweede Wereldoorlog minister-president werd in het eerste kabinet Schermerhorn-Drees. Naar verluidt is het eerste kabinet zelfs in zijn werkkamer beëdigd, omdat het in Den Haag nog enigzins rommelig was direct na de oorlog. Maar volgens de folder van de gebouweigenaar DUWO en HC die we in de hand gedrukt kregen, ging het vooral om kabinetsvergaderingen op zijn kamer.

De rondleiding werd voortgezet in de ruimten op de tweede etage. Paul Breedveld, hoogleraar Biodmedical Engineering bij de TUD, ontving ons met een fascinerend verhaal over één van de oudste rekenmachines, een 'Arithmomètre', in 1851 uitgevonden en gemaakt door C.X. Thomas de Colmar. Hij legde uit hoe de werking is gebaseerd op driedimensionale tandradjes.

Ik hoorde later dat 's middags dr.ir. Bart Root, docent Satellite tracking and Communication bij de TUD, een prachtig verhaal vertelde over zwaartekrachtmetingen in de jaren dertig aan

1 Ik heb het verhaal van de gids aangevuld op basis van: H.C. van der Hoek, 'Kanaalweg 4', in: *Lustrumboek Snellius 1970-75 (1975)*, p. 237-250. Met dank aan C. Nelis.

Paul Breedveld demonstreert de werking van de Arithmomètre van L. Payen (nr. 2926).

boord van een duikboot. Op de tweede etage van het gebouw is het bedrijf Geodelta gehuisvest. Twee jonge specialisten van het bedrijf, Stijn Lodder en Sjoerd Staats, lieten ons zien hoe zij met de modernste digitale technieken hoogtemetingen doen en controleren. Het Actueel Hoogtebestand van Nederland wordt gemaakt met lasermetingen vanuit een vliegtuig. Metingen worden gecontroleerd met fotogrammetrische uitwerkingen van (gewone) luchtfoto's. De opdrachten voor controles komen van partijen die geïnteresseerd zijn in veranderingen in hoogten, zoals NS en Rijkswaterstaat, maar ook gemeenten die bang zijn dat de kaden van hun grachten aan het verzakken zijn.

In de toren namen leden van de Hollandse Cirkel de ontvangst over. Chris Nelis hield ons nuttig bezig met een video en het uitdelen van literatuur. Hij moest ervoor zorgen dat er niet teveel mensen tegelijk hoger de toren ingingen. De Corona-restricties werden streng gehandhaafd! Via de prachtige trap van de toren, versierd met gedraaid smeedwerk en open-

Repetitie-bousoletheodoliet van Richer Guijard en Canary, Parijs, ca. 1900, op de goed verzorgde literatuurtafel in de clubkamer van de HC

gewerkte sierroosters tussen de traptreden, kwamen we aan in de clubkamer van de HC. Hier onthaalde Huib Ekkelenkamp ons op een interessant stuk geschiedenis en wees op beroemde theodolieten en andere oude landmeetinstrumenten, die in grote vitrinekasten tentoongesteld worden.

Ik vond het een sfeervolle ruimte, ook omdat er portretten hingen van diverse grootheden uit de geschiedenis van de geodesie, te beginnen met Gemma Frisius en Snellius, en natuurlijk ontbrak Schermerhorn niet.
Van hieruit ging het hoger de toren in. Op het dakterras had Herman Quee twee instrumenten opgesteld, een theodoliet en een waterpasinstrument, waarvan één gericht was op de Oude Kerk in Delft. Dat vond ik een leuk idee, want de eerste landmeters gebruikten vaak kerktorens als 'baak'. Dat zie je bijvoorbeeld in de oudste documenten die door en voor landmeters geschreven zijn, zoals de *Practijck des lantmetens*, die in het Nederlands is uitgegeven door Johan Sems en Pieterz Dou in 1600.

Herman Quee demonstreert instrumenten naast het observatorium.

Verder omhoog de toren in ging de rondleiding, naar het observatorium. Daar legde Theo Storm van de Koninklijke Nederlandse Vereniging voor Weer & Sterrenkunde uit dat dit oorspronkelijk diende voor de geodetische astronomie, maar er werden ook sterren bestudeerd.

Theo Storm draait de schuif van het observatorium open.

Tussen 1910 en 1940 werd één keer per week om 12.00 uur een zonswaarneming gedaan om de tijd precies te kunnen vaststellen. Dat gebeurde ook in Leiden, in het observatorium van de universiteit. De twee metingen werden vergeleken, en daarna werd de tijd doorgestuurd naar de Spoorwegen en andere maatschappelijke instellingen die daaraan behoefte

hadden. Bij deze metingen hoorde een precisie-penduleklok, in 1901 gemaakt in Duitsland door Strasser en Rohde. Deze geodetische klok hangt hier niet meer, maar is nu in het depot van de TU Delft. Deze metingen hielden op toen vergelijkbare tijdsmetingen vanuit Greenwich en Parijs met radiosignalen over de wereld gestuurd werden.

Hiermee was de rondleiding op z'n hoogtepunt gekomen, wat tevens het eindpunt was. Op de terugweg kwam ik echter nog meer leden van DHC tegen, die hún stuk toevoegden aan de verhalen. Wim van Beusekom vertelde in geuren en kleuren over de lopende restauratie-werkzaamheden, uitgevoerd door de eigenaar van het gebouw, DUWO studentenhuisvesting. Hij was ook erg blij met de samenwerking ten behoeve van deze Open Monumentendag - dit jaar voor het eerst dus - van de Hollandse Cirkel met de bedrijven Advier en Geodelta en de facilitaire ondersteuning van DUWO en Delmic.
Ten slotte vertelde Paul van Asperen over een stukje toekomst, wat eigenlijk voor een historische rondleiding een passende afsluiting is. Hij werkt namelijk bij Rijkswaterstaat en is bezig met de realisatie van de nieuwe digitale omgeving van de Omgevingswet die per 1 juni 2022 in werking treedt.

Over de auteur:
Petra van Dam is hoogleraar Water- en Milieugeschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Ze publiceerde in 2018 een boekje over de 200-jarige geschiedenis van het NAP: *Van Amsterdams peil naar Europees referentievlak*. Ze is lid van de Raad van Advies van HC.

Extra column: IG Geometerpfad sneller dan De Hollandse Cirkel

In DHC 1999-1 leverde mevr. Agnes Troost van de MD-afdeling NAP daar een bijdrage over. Dat was en bleef uniek en ze vertrok ook naar de gemeente Den Haag. Ze was de enige die dit deed, tot prof.dr. Petra J.E.M. van Dam in DHC 2021-4 schreef over 'Op bezoek in de toren in Delft' over Open Monumentendag 2021. (Het NAP kon daar trouwens ooit ook ergens worden bezocht.)

In de Bondsrepublik Duitsland fungeert een Interessengemeinschaft Geometerpfad e.V. Dat is in dit blad reeds meer aan de orde geweest. Die club had al in november 2020 een Schriftführerin, genaamd Beate Holtwick. (Zie DHC 2021-1, p. 26.) De kop in de Borkener Zeitung was zelfs *''Drei Frauen versterken den Geometerpfad-Vorstand'*. Er traden er namelijk nog twee in het bestuur toe! Tot de nieuwe leden behoorde ook een vrouw van 87 jaar! De 'Nachwachs für Vermesser' is daar actueel…

Bij DHC blijft de versterking nog uit!

Adri den Boer

Historisch nieuws

'100 years innovation Heerbrugg'
Onder deze titel verscheen in april 2021 een fraai boekwerk. 'Pensionado' Roelof Keppel besprak dat in Geo-Info 2021-3. Namen veranderden. In 2005 volgde overname van Leica door Hexagon uit Zweden.
(Zie bit.ly/Heerbrugg.)
Het aan QR-codes zo rijke Geo-Info krijgt intussen door de nieuwe bladproducent Performis een heuse 'make-over'. Voorop prijkte nu een 'COVID-19 MAP of Europe'…

'Theodoliet onder het stof'
DG2009_1591: Borgharen
Gemeente Maastricht, Penders, T. - Fotograaf
Datum: 01-09-2009, rechthebbende: RCE, archeologie.
(RCE-beeldbank, geopend 13-9-2021)

'O, hij werkt als landmeter…'
Burgemeester Verhulst van Ede: 'Als mensen een gezicht krijgen en er een gesprek ontstaat, verandert er vaak veel. O, hij spreekt Engels. Of: O, hij werkt als landmeter, of als tandarts.'
Groepsinterview rellen Harskamp in: Reformatorisch Dagblad 27-8-2021

Digitale kaart Britse kerkhoven
De kerk van Engeland ontwikkelt een digitale kaart waarop elk kerkhof en elk graf terug te vinden moet zijn. Recent werd hiervoor het eerste van 19.000 kerkhoven door landmeters onderzocht, in het bisdom Carlisle.
(Reformatorisch Dagblad, 8 sept. 2021)

Voordurend op zoek
Stichting De Hollandse Cirkel is voortdurend op zoek naar vrijwilligers voor de projecten van de stichting; vrijwilligers met een warm hart voor één van de onderdelen van de geschiedenis van de geodesie. Het kan bij projecten om de jongste geschiedenis gaan of om onderwerpen van langer geleden. Soms ligt het initiatief voor een project bij de stichting, soms bij de vrijwilliger. Voor nadere informatie kunt u terecht bij één van de bestuursleden.

Zie www.rijksstraatwegen.nl (1821-2021)
Het Koninklijk Besluit van 3 maart 1821 wees acht rijksstraatwegen met zes zijtakken aan. In 1927 kwam er een rijkswegenplan voor auto's. De wegenindeling uit het Koninklijk Besluit van 1821 bleef in de rest van de 19de eeuw bestaan en werd ook na de Belgische afscheiding niet gewijzigd. In feite functioneerde het tot aan het eerste Rijkswegenplan van 1927. Tot aan 1850 zijn de meeste rijksstraatwegen aangelegd, die er in 1821 nog niet waren. Er was wel sprake van een onderbreking in de dertiger jaren als gevolg van ontbrekende financiële middelen en mensen door de Belgische Opstand.

Nogmaals Sint-Elisabethsvloed 1421-2021
Door Hanneke van Asperen e.a., De Bezig Bij
€26,99

Actueel Hoogtebestand Nederland en archeologie

‘De afgelopen jaren omarmden professionele archeologen met name de gedetailleerde kaarten van het Actueel Hoogtebestand Nederland voor het opsporen van overblijfselen. Ook talrijke vrijwilligers in de archeologie, historici en andere geschiedenisliefhebbers zijn inmiddels achter het beeldscherm in de weer met het speuren op het Hoogtebestand, op luchtfoto’s en satellietbeelden. Om in het enorme aanbod wegwijs te worden biedt de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed nu een nieuw hulpmiddel aan.
Een zogenoemde webviewer op *www.cultureelerfgoed.nl* maakt de toegang tot dit beeldmateriaal eenvoudiger. In de viewer kun je het Hoogtebestand raadplegen en een kleine, maar uit archeologisch oogpunt relevante selectie van luchtfoto’s en satellietbeelden. Daarbij wordt er verwezen naar andere handige bronnen op internet.
(…) Het Actueel Hoogtebestand Nederland is het resultaat van gedetailleerde hoogtemetingen van het aardoppervlak vanuit vliegtuigen. Per versie neemt de nauwkeurigheid toe. Zo was er bij de eerste versie in 2004 sprake van één meting op elke zestien vierkante meter. Tegenwoordig is dat acht metingen op één vierkante meter.
(…) En voor Nederland geldt dat met de webviewer op de site van de Rijksdienst niet alleen de beroepsarcheologen nog beter bureaustudies kunnen uitvoeren, ook de liefhebbers kunnen speuren naar sporen in hun eigen achtertuin.’
(Tijdschrift van de RCE, augustus 2021)

Uit het eerste Kadastermuseum (10-12)

Het Belasting en Douane Museum te Rotterdam bezit veel kadastraals en van diverse leeftijden.
Zie onder nummer 15343: *‘Glazen inktpot met twee compartimenten, afkomstig van het Kadaster (grondbelasting)’, ook ‘spoelglas’.*

Een ander geo-object is ouder en wel van 1830-1850: *01722 Riché. Messing gradenboog voor 180 gr., aan de onderzijde op de binnenrand niervormig uitgezaagd. Deze werd gebruikt voor het tekenwerk op het Kadaster.’*

Veel nieuwer is een bureauset tekenmateriaal, 13060: *‘Tekenmateriaal van een landmeter van het Kadaster, bestaande uit; 1. vierkantje van glas, 3,8 x 3,8,; 2. stuk vlakgum; 3. potloodhouder; 4. vijfhoekige houten penhouder; 5. busje, volgens opschrift bevattende tekeninkt; 6. houten schuurplankje met schuifbaar metalen bovendeel.’*
Er is in dit museum niet alleen aandacht voor de ‘koperen instrumenten uit het verleden’ en in dit blad dus ook niet alleen!
(Adri den Boer, www.collectienederland.nl)

Geometerpfad

Vermessungstechniker*innen-Ingenieure in der Aa-Niederung in Gemen; Anlass: ‘Beginn der Landvermessung im Kreis Borken vor 200 Jahren.’
(Interessengemeinschaft Geometerpfad Rhedebrügge/Krommert, 19 juni 2021)

‘Schatten uit het Rijks’…

De reizende tentoonstelling *Koele Wateren, Schatten uit het Rijks* heeft de eindbestemming bereikt: Gouda. Daar was de tentoonstelling tot en met 24 oktober 2021 te zien in Museum Gouda! De expositie was een oogstrelende selectie van achtendertig schilderijen en één penning uit de collectie van het Rijksmuseum; vier eeuwen kunst met water in de hoofdrol als vriend én vijand. Daarnaast werd in de tentoonstelling een link gelegd met de toekomst. Wat gebeurt er als de zeespiegel zes meter stijgt?

‘Voor u gelezen’

Willem van der Ham, Reuzenarbeid. De bouw van het moderne Nederland in beeld 1861-1918, Amsterdam 2021. Deze uitgave kwam mede tot stand dankzij bijdragen van Rijkswaterstaat, de Vereniging van Waterstaatsgeschiedenis e.a. Het boek Reuzenarbeid toont al de grote werken door heel Nederland in woord en beeld, 256 pagina’s. De boekpresentatie heeft plaatsgevonden in het Scheepvaartmuseum Amsterdam, op woensdag 30 juni. De introductieprijs was geldig tot 31 juli 2021: € 39,95, daarna € 49,95 | ISBN 978-94-6208-622-7.

In speciale thema’s gaat Van der Ham in op de stand van de techniek, werktuigen en het bouwproces, maar ook de arbeidsomstandigheden, de hoge heren en het werkvolk, nationale trots, en ontrafelt hij de geheimen van het omringende landschap. Landmeters mankeren helaas, of er moet er een voorkomen op een foto uit het Nationaal Archief van 1871 in het hoofdstuk Rivierverbetering. Op pag. 115 daarin lijkt een man een jalon vast te hebben…. Dit prachtboek toont Nederland zoals u het nog nooit eerder zag, uniek!
De komende tijd (2021-2022) zullen op diverse locaties exposities en tentoonstellingen plaatsvinden binnen het thema Reuzenarbeid. In het landschap en bij bouwplaatsen zullen gigantische foto’s van Reuzenarbeid op doeken of billboards verschijnen. In een aantal musea worden tentoonstellingen georganiseerd met een introductiefilm en het beeldmateriaal van Reuzenarbeid. Willem van der Ham heeft een unieke fotocollectie ontdekt die verspreid ligt in diverse Nederlandse archieven, museumdepots en universiteitscollecties.
Deze foto’s worden gedigitaliseerd en ontsloten in de web-viewer “Reuzenarbeid op de kaart”. De foto’s zijn gemaakt door de beste fotografen uit die tijd. De eerste foto’s dateren uit 1861. In 1869 besloot de minister dat de bouw en aan-

leg van alle openbare werken van het Rijk moesten worden gedocumenteerd. Het zijn getuigenissen uit het nabije verleden die de enorme schaal van de ingrijpende veranderingen en de noeste arbeid van mens en machine laten zien die Nederland heeft gemaakt tot wat zij nu is.
(Adri den Boer)

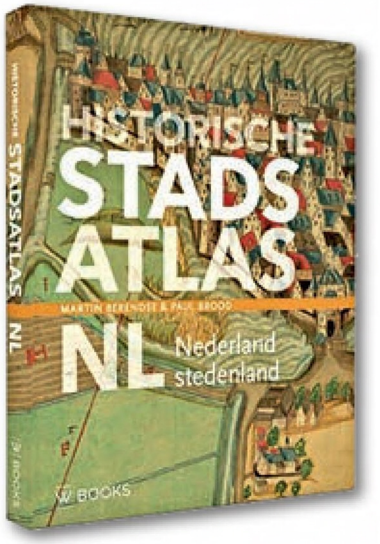

Atlas van Nederlandse steden
Het derde deel is uitgekomen met de succesvolle 'Historische Stadsatlas NL-reeks' van Martin Berendse en Paul Brood.

Advertentie…
Jaren 50/60 metalen bord (geen emaille) met tekst. Observatorium voor Satellietgeodesie T.U. Delft uit Radio Kootwijk. Komt compleet

met montagebeugel. In gebruikte en goede vintage-staat, zie foto. Afmetingen 60 bij 35 cm.
Kijk ook eens naar onze andere advertenties voor meer vintage van iconic junk.
Loods en shop iedere zaterdag open van 11.00-15.00 uur of anders op afspraak.
Adres: Rijksstraatweg 66a te Elst (gem. Rhenen)
(Chris Nelis)

Vader van Maarten 't Hart (reactie op pag. 88 in nr 2021-3)...
Het gaat in het betrokken tekstfragment niet om z'n *vader*, maar om de vader van z'n oma, z'n *overgrootvader* was dus landmeter bij Rijkswaterstaat. Toevallig las ik het (leuke) boek 'Magdalena' voor m'n leesgroep, deze maand. Overigens weer met veel plezier *De Hollandse Cirkel* gelezen.
Vriendelijke groet,
Harry Uitermark

Verreweg het mooiste kaartbeeld…
Verreweg het mooiste kaartbeeld geven de topografische kaarten van de Topografische Dienst Kadaster. Dat is eigenlijk een wonder omdat dit ook de meest informatieve kaarten zijn.
(Maarten van Rossum, in: Woord vooraf bij Atlas van de Wereldgeschiedenis, Amsterdam 2020-2021)

Uit: afscheid van dr.ir. Adolf Waalewijn

"Na deze mislukte poging vond ik werk bij het ingenieursbureau Van Steenis, en verliet ik Delft met het voornemen er niet meer terug te keren. Echter, in 1948 was ik alweer terug in Delft, nu als assistent bij prof. Baarda, met het oogmerk mijn theoretische kennis na twee jaar praktijk nog wat op te vijzelen. Het was twee jaar later, in 1950, dat het nieuwe hoofd van de Meetkundige Dienst, ir. Van der Weele (toen 35 jaar oud) mij vroeg of ik zin had bij de M.D. te komen, hetgeen ik maar al te graag deed; dit ondanks het feit dat Van der Weele mij vroeg om me in de waterpassing te verdiepen. U moet namelijk weten dat het waterpassen door de landmeters destijds als iets minderwaardigs werd beschouwd, en ik herinner mij dat Van Steenis in die kringen ook niet helemaal als geodeet werd geaccepteerd, want hij was immers alleen maar waterpasser geweest bij de M.D. Ik ben er achteraf trots op dat ik de uitdaging heb aanvaard en daardoor eraan heb kunnen meewerken om het waterpassen weer terug te brengen op de belangrijke plaats die dit onderdeel van de geodesie van oudsher toekomt."

(verslag A3, MD-blad 1981-7)

Varia: landmeters op reclames

Overal ter wereld zijn landmeters vanwege hun puurheid gewilde mensen voor reclames.
De webstek www.surveyhistory.org heeft een boeiend onderdeel Surveyors in Advertising, met acht rubrieken. De rubriek Liquor & Tobacco is vooral bij tabak goed gevuld, waarom dat dan ook is. Benut wordt zo in het imago van de landmeter*'real people real taste'* in advertenties (terwijl op pinterest een poster te zien was met een rokende verpleegster en de vragende spreektekst 'You ready to blow?')
Voor gratis directe reclames zij naar genoemde website verwezen. Oudere sigarettenreclamekaartjes van de Engelse tabaksfabrikanten Duke's en Churchman zijn ook verzamelaarsonderwerpen, massaal op e-bay te

koop. Twee met een landmeter erop passen hier nog net wel….
Daar past ook een op www.ebay.com al verkocht luciferdoosje met landmetersreclame bij (close cover before striking!). Zouden die er ook nog zijn van zulke Nederlandse bedrijven?
(Een Russisch luciferdoosje uit 1962 met een vrouwelijke landmeter kwam in DHC 2018-2 al onderaan de rubriek 'Van de redactie'.)

Eén Nederlands voorbeeld
In *NRC Handelsblad* van 8 september 1981 stond een bankadvertentie met een knul met ter hoogte van zijn middenrif een theodoliet. De vette kop was: *'Ik zeg zowel tegen 't Rijk als tegen mijn vader: schrijf maar bij op mijn Rabo-rekening.'* Naast de foto stond een tekst: *'Deze aankomend landmeetkundige zegt bij ons op de bank: tijdens mijn leertijd krijg ik van de Landmeet- en Cartografie-afdeling een vergoeding en van mijn vader nog een klein financiële ruggesteun, toen vroegen ze waar ik mijn geld naar toe wilde hebben….'* De knul was dus in dienst bij het rijk, net zoals ik toen, en scherp werd zijn financiële afhankelijkheid den volke kond gedaan. (Mijn vader las evenmin *NRC Handelsblad* als ik en ik kon van hem dus ook geen financiële ruggesteun krijgen.) De advertentie raakte me wel al had ik al een rekening bij die coöperatieve bank. Als eindredacteur van het MD-blad van de Contact-Commissie van de Meetkundige Dienst van de Rijkswaterstaat citeerde en becommentarieerde ik de advertentie royaal in nummer 1981-5. Dat eindredacteurschap was overigens ook een vrijwilligersfunctie, die achteraf bezien leerzaam was voor zowel De Hollandse Cirkel als voor… een regionaal jubileumboek van die adverterende bank. En inderdaad: dat laatste was in 2004 schrijven met een financieel ruggesteuntje, voorafgaand aan deelname aan de ambtelijke Remkesregeling van 70%....

(Adri den Boer)

Varia:
Caerte der heerlijckheijt van Sheeraertsberge [...] (1683)

'Curieus schilderij, aanwezig in de raadszaal van Bergambacht. In het midden een plattegrond van het gebied van Bergambacht en Ammerstol, boven en onder twee panorama's. In de bovenrand is onder meer te zien hoe Ammerstolse zalmvissers hun net hebben uitgeworpen in de Lek.'

Linksboven prijkt Schoonhoven. Ook in: Henk Povée, Tien eeuwen tussen IJssel en Lek, Bussum 2004 (De gemeente Krimpenerwaard is van 2015)

Varia: rijksmuseumobjecten (16)

Titelpagina voor: C.H. Gietermaker, Konst der Stuur-lieden, 1697

Object number: RP-P-OB-55.270

Collector's mark: Lugt 2228

Omschrijving: Buste naar links van Klaas Hendriksz Gietermaker in een ovaal met randschrift in het Nederlands. Links en rechts van het portret een vrouwenfiguur met meet- en navigatie-instrumenten. Onderaan een cartouche met vijf figuren rond een tafel waarop een globe en boeken. Bovenaan de titel.

Kunstenaar: Pieter Holsteyn (II)

Uitgever: Johannes van Keulen (I) (mentioned on object)

Plaats: Amsterdam

Datering: 1697

Techniek: ets

Afmetingen: h 224 mm × w 174 mm

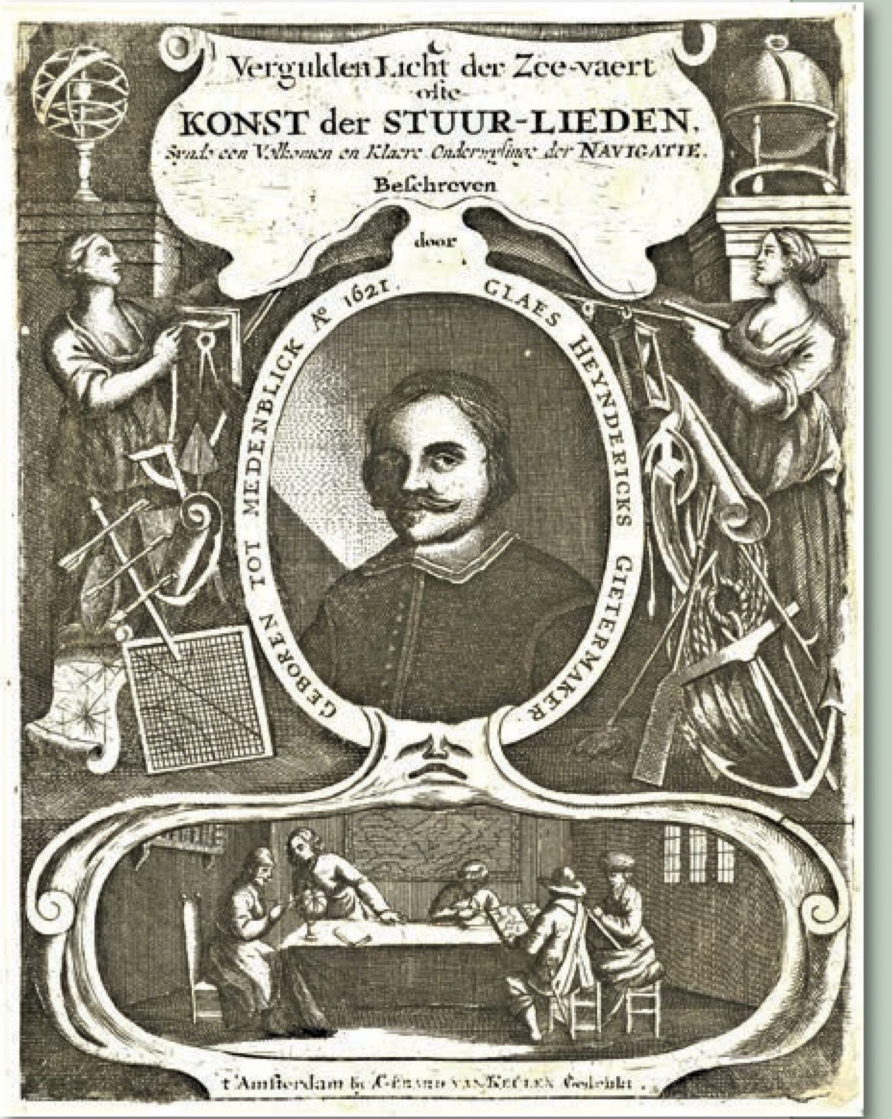

Randfiguren 31...

Ducatus | Gelriae | pars prima | quae est | Neomagensis /
Amsterdam: Nieuwe Atlas. 3 vol [ca. 1702]

Titel rechtsonder:
in versierde cartouche met rechts een landmeter met landmetersinstrumenten

...en 32

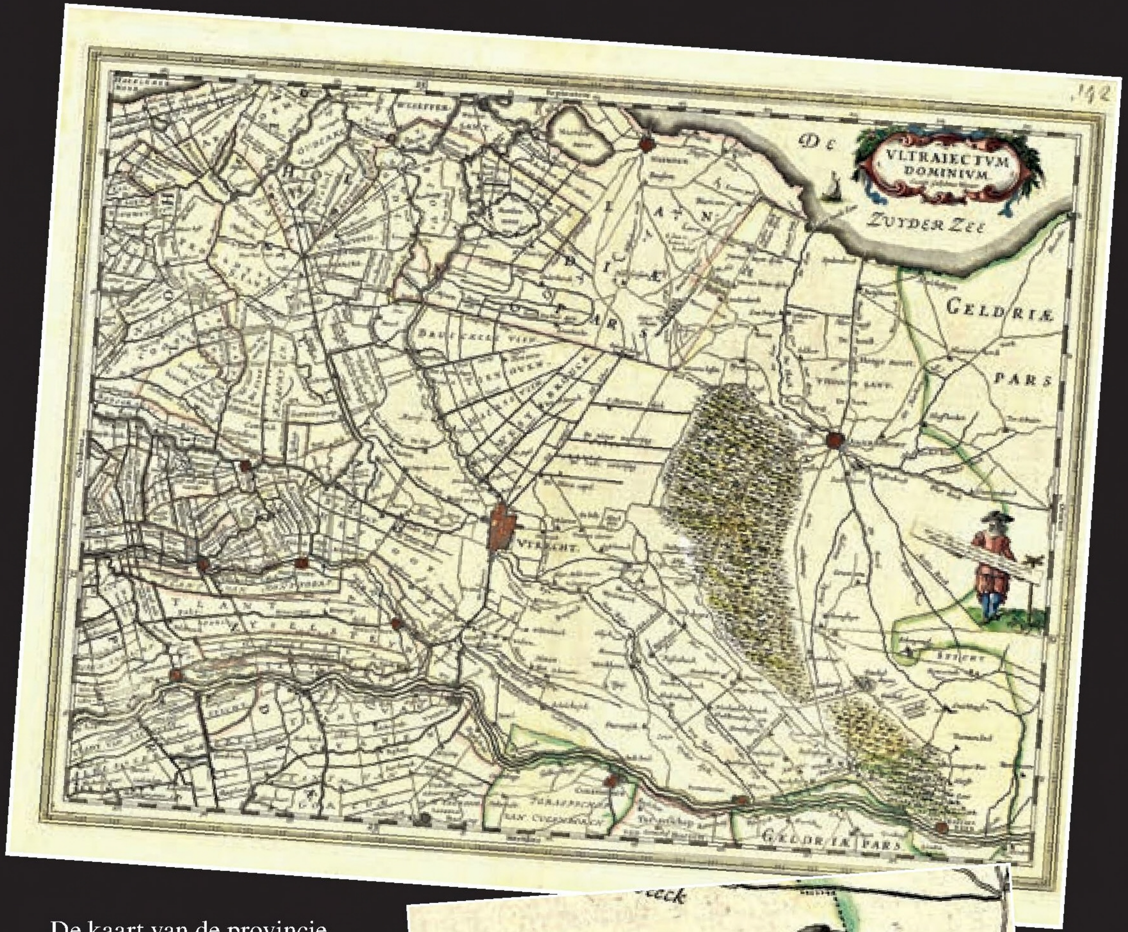

De kaart van de provincie Utrecht van Willem Janszoon Blaeu op een schaal van 1:150.000 met het noorden rechts uit 1630 heeft *'Rechtsmidden een staande landmeter met een afstandsbalk in de hand die een schaal in Hollandse mijlen aangeeft'*. Hij is een uitvergroting waard!

Adri den Boer

Column: grenzeloze verandering?

In DHC 2021-1 is het gekregen prachtige boek ’*Zur Geschichte der westfalisch-niederländischen Grenze*‘ van Hermann Terhalle besproken. In 1963 veranderde de grens bij Dinxperlo-Suderwick daar meer dan ooit en met name in 2008. Het is voor ‘westerlingen’ minstens plaatjes uit dat boek waard, dank!

‘Mit Beginn des Zweiten Weltkrieges wurde die Grenze ‘dicht’ gemacht. Zuvor hatte die stark bewachte Grenze in den Jahren von 1933 bis 1939 immerhin manchen Menschen in Deutschland, die vom nationalsozialistischen Regime verfolgt wurden, die Möglichkeiten, im Dunkel der Nacht Verfolgung und Tod zu entkommen, besonders war das der Fall nach der sogenannten Reichskristallnacht vom 9 auf 10 November 1938. Doch wer nicht die Möglichkeit bekam, Holland bald zu verlassen oder dort bis Kriegsende versteckt zu werden, war dort auch verloren.’

Sinds 2008 prijkt er boven de grens een verpleeginrichting. De Hellweg is Nederlands. De ‘Búrgersteig’ aan de rechterkant is Duits en de gele markering geeft de unieke grens aan!

(…) Dat was dus anders in 1939:

‘In Suderwick erlebten die holländischen Kirchgänger am Sonntag, dem 3. September 1939, eine böse Überraschung, als die beiden Grenzübergänge Suderwick un Bruggenhütte geschlossen waren und sie nur über Umwege zur kaholischen Kirche in Suderwick gelangen konnten. Die Grenzübergänge wurden kurz darauf wieder für den Verkehr auf der ‘Neutralen’ Strasse (Hellweg) geöffnet, doch das betreten niederländischen Bodens blieb verboten, ebenso konnten die Katholiken aus Dinxperlo nicht mehr den Gottesdienst in Suderwick besuchen.

Um die Jahreswende 1939/1940 blieb es allerdings nicht nur bei einem Verbot, niederländischen Boden zu betreten, vielmehr wurde die Grenze hermetisch abgeriegelt.

Am 26. Dezember 1939, dem Zweiten Weihnachtstag, rammten Pioniereinheiten der im Grenszbereich in Stellung liegenden Wehrmachtseinheiten Löcher in den gefrorenen Boden. Dicke Pfosten kamen in die Löcher. (…)’

(Seite 271 van Terhalle.) In 1949 werd het Niemandsland al opgeheven en sinds 2008 staat (ook) in Dinxperlo een gele streep op de weg om aan te geven of men in Nederland of in Duitsland is. Lees die boekbespreking nogmaals! De grensposten verdwenen in 1993, ook mooi!

Adri den Boer

Zwischen Suderwick und Dinxperlo hilft ein gelber Streifen auf der Straße zur Orientierung, ob man sich in den Niederlanden oder in Deutschland befindet.

Im Jahr 2008 wurde in Dinxperlo/Suderwick eine buchstäblich grenzüberbrückende Wohn- und Pflegeeinrichtung (Bültenhaus), die Deutschland und die Niederlande bzw. Suderwick und Dinxperlo über den Hellweg hinweg verbindet, bezugsfertig. Es war ein europaweit einmaliges Bauprojekt. Die Straße gehört zu den Niederlanden, der Bürgersteig auf der rechten Seite des Bildes zu Deutschland; die gelbe Markierung am unteren Rand kennzeichnet die Grenze.

Bedrijfsdonateurs

06-GPS	Sliedrecht
Anker Landmeetkunde BV	Pijnacker
Antea Group	Almere
BLWG	Didam
Cyclo Media Technology BV	Zaltbommel
FACTO GEO	Deventer
Fugro GeoServices BV	Leidschendam
Gemeente Almelo	Almelo
Gemeente Almere	Almere
Gemeente Nieuwegein	Nieuwegein
Gemeente Tilburg	Tilburg
Geo-Informatie Nederland	Nijkerk
GeoMETIUS BV	Almere
GeoNext	Den Dolder
Hogeschool Utrecht	Utrecht
Hoogheemraadschap van Delfland	Delft
Hydrografie.info	Lelystad
Hydrographic Society Benelux	Heeg
Ingenieursbureau Geodelta BV	Delft
LNR Globalcom BV	Rijswijk
Provincie Noord-Brabant	’s-Hertogenbosch
Shell Global Solutions International BV	Rijswijk
Starmountain Survey & Consultancy BV	Castricum
Terraindex B.V.	Delft
Van Oord NV	Rotterdam
Wageningen University - Laboratorium voor Geo-informatiekunde en remote sensing	Wageningen

In dit nummer o.a.:
‘Staande landmeter met afstandsbalk…’

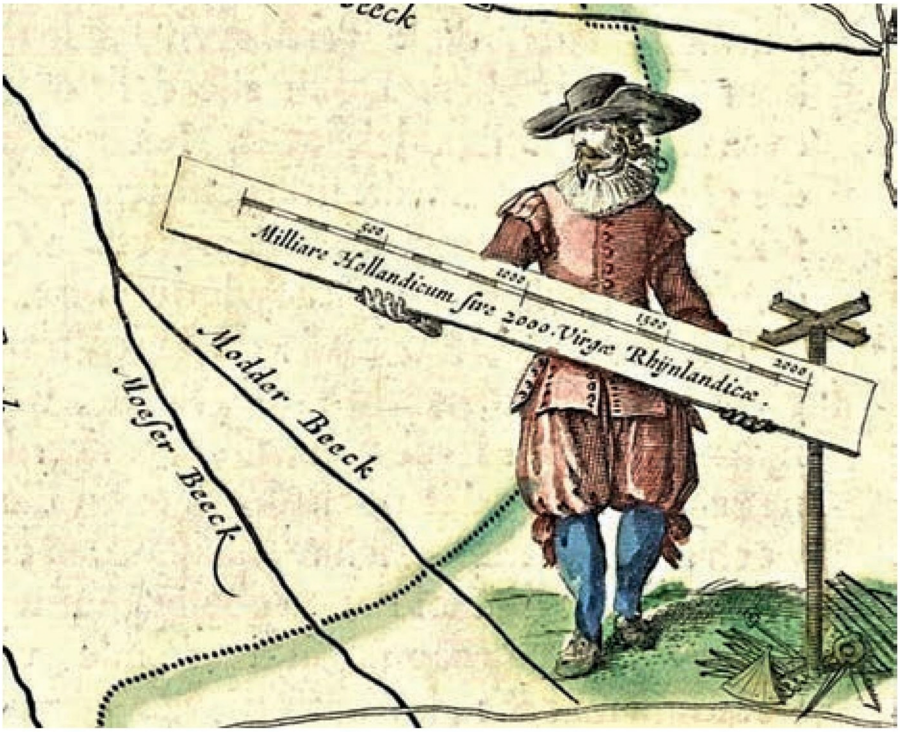

Koninklijke Marine

kadaster

TU Delft Delft University of Technology